

OROSZ László

tudományos főmunkatárs

VERITAS Történetkutató Intézet, Budapest

senior research fellow

VERITAS Research Institute for History, Budapest, Hungary

email: laszlo.rosz@veritas.gov.hu

A REVÍZÍÓORIENTÁLT MAGYAR–NÉMET EGYÜTTMŰKÖDÉS GÁTJAI ÉS LEHETŐSÉGEI (1918–1923)

*OBSTACLES AND OPPORTUNITIES IN HUNGARIAN–GERMAN
COOPERATION AS RELATED TO TERRITORIAL REVISION
(1918–1923)*

ABSTRACT

It is a cliché of history that Hungary, in the wake of WWI and the Treaty of Trianon, could depend on Germany only in her pursuit of territorial revision. Thus the road had already been paved for the Hungarians to side with Germany, initially as an ally and later as a satellite state, in the tragic events of WWII. Far fewer people are aware, however, that Hungarian hopes rested on an utter illusion, even though the historical literature makes it evident. With respect to the German attitude on territorial revision, which was the main priority of Hungarian political leadership, the Nazi Era has been the most comprehensively documented, although numerous works have also been produced on the preceding historical period, Weimar-Era Germany. This short one-and-a-half-decades-long era was not characterized by a unanimous viewpoint as related to Hungarian territorial revision, however. The Weimar Era can be divided into three distinct periods: the initial uncertain period (1918–23) with its difficult-to-profile years; the medial period (1923–29) when Gustav Stresemann, who rejected Hungarian revisionist aspirations, served as Minister of Foreign Affairs; and the late Weimar Era (1930–33), which evinced a tactical change of perspective towards Hungary. Our work focuses on the contradictory relations of the most interesting and least well-known initial period.

Kulcsszavak: nemzetközi kapcsolatok, diplomáciatörténet, német és magyar történelem 1918 után, trianoni békediktátum, revizionizmus

Keynotes: international relations, history of diplomacy, German/Hungarian history after 1918, Trianon Treaty, territorial revisionism

1. Bevezetés

Történeti közhely, hogy Magyarország az I. világháborút követően egyedül Németországtól remélhetett segítséget a trianoni határok megváltoztatását célzó revíziós elképzeléseihez. Mindez jelentősen beszűkítette mozgásterét, s egyben kijelölte számára az utat Németország szövetséges, majd csatlós államaként a II. világháború tragikus történéseihez.

Ugyanakkor a történeti szakirodalomban az is evidencia, hogy e magyar remények pusztá illúzión nyugodtak. Nem vitatott az sem, hogy a magyar politika legfontosabb prioritásához, a területi revízió kérdéséhez való német hozzáállás leginkább a hitleri korszak vonatkozásában dokumentált. A revízióorientált kapcsolatrendszer azonban már a weimari időszakot illetően is számos tekintetben tisztázott és világosan korszakolható; mégpedig három, egymástól jól elkülöníthető szakaszra. Időben szándékosan visszafelé haladva az látható, hogy a versailles-i rendezést tagadó magyar álláspont felkarolását (fontos taktikai elemeként a térségbeli német behatolásnak) elsőként a Brüning-adminisztráció vállalta föl.¹ Ily módon kijelenthető, hogy a német külügy irányváltása nem a hagyományosan korszakhatárként kezelt nemzetiszocialista hatalomátvételt következett be, hanem már 1930-ban!

Egy ezt megelőző szakaszként különítendő el a weimari demokrácia virágkoraként számon tartott „stresemanni korszak”² (1923–29 között), melyet ismeretes módon a revíziós együttműködés kérdésében nyomást gyakorló Budapest teljes kudarca és nem titkolt csalódottsága kísért végig.³ Ennek akár mottója is lehetne a Bethlen miniszterelnök közös felépést indítványozó ajánlatával Stresemant fölkereső Windischgrätz Lajos hercegnek adott kategorikus elutasítás 1923-ból: „Nem, kedves herceg, mivel egy vak és egy béna, ha összefognak, nem sokat tudnak elérni, a külpolitikai együttthaladásnak kevés értelme volna!”⁴

A stresemanni tartózkodás alapvetően passzív, illetve az őt váltó új külügyi kurzus reményteli pezsgést hozó aktív kapcsolatai előtt azonban volt még egy harmadik (időrendileg tehát első) igen izgalmas szakasz is (1918–23 között), mely épp kialakulatlanságával, kölcsönös bizalmatlanságával és kivárára berendezkedésével keltheti fel a kutató figyelmét. A többi, jóval letisztultabb profilt mutató korszakhoz képest kevésbé feltárt első korszak ellentmondásos kapcsolatainak főbb aspektusait kívánjuk most szemügyre venni.

2. A magyar–német kapcsolatok első szakasza 1918–1923

1918 ősze, az önálló magyar államiság (oly fájdalmas következményekkel együtt járó) megteremtése a kétoldalú kapcsolatokban komoly változásokat hozott. Egyfelől két szuverén állam diplomáciai kapcsolatairól van immáron szó,⁵ amit az is jól jelez, hogy a még 1872-ben főkonzulátusként megteremtett budapesti képviselőt⁶ irányító Fürstenberg-Stammheim grófot⁷ Berlin 1921 októberében követi (Gesandter) rangra emelte.⁸ Másfelől azonban a megváltozott nemzetközi koordináta rendszerben a magyar fél Bismarck óta egyértelmű német orientációját⁹ mostanra kényszerű antant-orientáció váltotta fel; egyedül ez biztosíthatta ugyanis – akár a megszűnés lehetőségét is alternatívaként állítva – az ország nemzetközi jogi státuszát, a külső konszolidációt. (Németország a Tanácsköztársaság rövid életű orientáció-váltása idején sem merült fel igazodási pontként, a horizontot ugyanis teljességgel elfoglalta Szovjet-Oroszország.)

Am egyidejűleg Berlin térség- és Magyarország-képe is alapvető változáson ment át a császári időszak elgondolásaival¹⁰ összevetve. Ausztria–Magyarország oly kívánatos léte egyszer s mindenkorra szertefoszlott. Vele a Kárpát-medence egységes geopolitikai térségként kezelése is megszűnt az Auswärtiges Amt szemében. Budapest politikai jelentőségét tekintve kétségkívül leértékelődött, és inkább csak az instabilitást növelő rizikófaktoroként¹¹ jelent meg – az amúgy továbbra is számos okból fontos – Délkelet-Európa térségében.¹² A további viszonyulás kialakulatlanságáról árulkodva számos kérdőjel, kétség és bizalmatlanság tükröződik a budapesti német külképviselet által hazaküldött – magyarul is olvasható – jelentésekben.¹³ Berlin Magyarország irányában tanúsított kezdeti passzivitása ugyanakkor, és ezt rögzítenünk is kell, korántsem a leértékelődésből, netán érdektelenségből fakadt, hanem saját mozgásterének korlátozottságából, gyöngeségből. Azt egy percig sem felejtették el, hogy a délkelet-európai jelenlét Németország számára eminens érdek, márpedig az antant által újjáprofilozott térségbe való behatoláshoz – legyen az kulturális, gazdasági, vagy idővel majd politikai természetű – Magyarországra feltétlenül szükség lesz.¹⁴

1918/19 fordulóján, bár mindkét országban politikai kurzusváltás zajlott le, ami világos balra tolódásban manifesztálódott, a kétoldalú kapcsolatokat a feszültség légköre hatotta át. A megjósolhatatlan irányú folyamatok a korábbi kiszámítható magatartást és a tervezhetőséget nehezítették meg mindkét fél számára. Berlin nem egy barátságtalan incidenssel is szembesült magyar részről. A demarkációs vonalakat rögzítő november 13-i belgrádi katonai egyezmény a magyar területen tartózkodó

német alakulatok internálását írta elő, s ezt a Románia felől hazainduló Mackensen-hadsereg esetében Károlyi Mihály – óriási belső botrányt kavargva – meg is tette. A magyar lakosság körében erdélyi sikerei miatt igen népszerű agg tábornagyot (aki még azt is felajánlotta, hogy intakt csapataival megvédi Magyarországot a román betöréstől), Budapesten letartóztatták, és csak néhány nappal Kun Béla hatalomátvételét megelőzően, az antant misszióinak átadva, távolították el az országból.¹⁵

Károlyi – antantbarát magatartásának bizonyítása okán – a Németországtól való látványos távolságtartás politikáját követte, s ez okból még a konzuli szintű diplomáciai kapcsolatok megszakításának opciója is érdeemben felmerült. Erre mégsem került sor. A szálak teljes elvágását egy felelős kormányzat nemigen vállalhatta föl: égető szükség volt ugyanis a Németországból érkező szénzállítások folyamatos biztosítására, és egyáltalán, a gazdasági kapcsolatok további fenntartására. De politikailag is értelmezhetetlen és a hazai közvélemény számára aligha kommunikálható lett volna egy efféle lépés a jelenlegi helyzetben, amikor Németország maga is baloldali fordulaton ment át és polgári demokratikus alkotmány kidolgozásához kezdett. Ugyanakkor Németország sem akarta a szakítást. Budapesti főkonzulátusának fölszámolója a magyarországi német érdekeltségek képviselőinek ellehetetlenülését hozta volna magával, nem is beszélve arról, hogy ez Berlint a délkeleti térséggel kapcsolatos egyik legfontosabb információs csatornájától fosztotta volna meg.¹⁶ Nem véletlen, hogy a német külképviselet ekkori jelentései épp e kérdéskör kapcsán kínálnak számos háttéranyagot.

Fürstenberg-Stammheim – 1919. február 15-i, majd 16-i jelentéseiben – óvatos, mégis inkább megértő magatartást ajánl berlini feletteseinek a Magyarországot ért trauma és a polgári demokratikus kormányzat megítélése kapcsán: „Nincs szükség arra, hogy most elkötelezzük magunkat Magyarországgal szemben, és a szomszédjaival kapcsolatos konfliktusokban állást foglaljunk. [...] De nem lenne célszerű Magyarországtól teljesen elfordulni. Bizonyosan előnyös lesz a jövőre vonatkozóan, ha most megértő magatartást tanúsítunk kétségbeejtő helyzete iránt és nem tesszük felelőssé az országot egy felelőtlen kormány magatartásáért.” Arra is rámutat: „Ajánlatos lenne, hogy a német sajtó ismét mérsékelje hangját Magyarországgal szemben és barátságos tónusban foglalkozzék vele. Különösen hálásan fogadnánk itt, ha valamelyik német újság alkalomadtán szimpátiát fejezne ki az iránt a nehéz küzdelem iránt, amelyet a magyarok most országuk integritásáért folytatnak. [...] A német fél Magyarország integritása melletti kiállása már csak azért is aggály nélkül indokolt, mert tekintetbe veszi a német álláspontot [értsd: Bleyer Jakab magyarországi német nemzetiségi mozgalmának integritásvédő törekvé-

seit – O. L.]¹⁷ ebben a kérdésben.” Berlinben az Auswärtiges Amt március 12-i belső állásfoglalása ugyanakkor aggályosnak érezte a magyar területi integritás érdekében javasolt kiállást: „Legalábbis kérdéses, hogy Magyarország újbóli megerősödése megfelel-e a német érdekeknek. [...] A románokkal és szerbekkel való végzetes ellentétek újra élednének. A csehekhez fűződő kapcsolataink még inkább megnehezülnének. Egy kicsiny és gyenge Magyarország viszont előreláthatóan arra kényszerülne, hogy Német-Ausztriára és ezáltal a német birodalomra támaszkodjék. [...] Ezért nézetem szerint politikai okokból nem ajánlatos kiállni a sajátban Magyarország integritása mellett. Ez egyébként sem felelne meg a német nép érzéseinek, amelyet felizgatott a jelenlegi magyar kormány tőlünk való elszakadása és egész magatartása. [...] Más vonatkozásban a magyar nép melletti szimpátia-megnyilvánulások, melyek nem érintik a területi kérdéseket [...], helyeselhetők, mivel mindig érdekünk lesz, hogy Magyarországgal – akár nagy lesz, akár kicsiny – a legjobb kapcsolatot tartsuk fenn, helyzetéből fakadóan ugyanis a Közel-Kelet irányába vezető területet képez.”¹⁸

1919. március 21., vagyis a Tanácsköztársaság hatalomra jutása, újabb bizalmatlansági és elidegenedési tényezőt hozott a német–magyar kapcsolatokba. Berlinben a forradalmi változásokat levezénylő – a belső szakadás után jobboldalinak minősített – szociáldemokrácia önnön, a forradalmat „továbbvinni” igyekvő (szélső)baloldalával leszámolt ekkorra,¹⁹ s mivel ily módon megmentette Németországot a polgári demokratikus forradalom szocialista forradalommá történő radikalizálásától, az odahaza megakadályozott kísérlet magyarországi megvalósulását nemigen kísérte szimpátiával. Mégis azt látjuk, hogy kifelé feltűnően visszafogott magatartásba burkolózott. A magyar események ugyanis eltérően érintették Németországot bel-, illetve külpolitikai tekintetben. Ami az elsőt illeti, a weimari demokrácia konszolidációját igen kedvezőtlenül befolyásolták azok a tömegmozgalmak, melyeket a magyarországi kommun híre, biztatása, kapcsolatfelvételi törekvése csak még tovább gerjesztett, és (a brémai, illetve bajor tanácsköztársaságok formájában) exportálni is tudott. Ami viszont az utóbbit illeti, külügyi vonatkozásban igenis hasznosítható volt a magyarországi fordulat, merthogy a német diplomácia az antant által a béketárgyalásokon követett politika helytelen, sőt kontraproduktív voltát az esetleges következmények konkrét példájával támaszthatta alá, így próbálván önmagára nézve több mérsékletet kicsikarni. Ez az ambivalens megközelítés az oka, hogy Károlyi polgári demokratikus kurzusának alapvetően kedvezőtlen megítélését követően az új, kommunista rezsim működését minden különösebb (támogató vagy elítélő) kommentár nélkül vette tudomásul a berlini kormányzat. A

kapcsolatok fenntartása útjába ugyan nem gördített akadályt, ám azok erősítésének magyar oldalról érkező próbálkozásait mindvégig elhárította.²⁰

1919 őszének eseményeire, a magyarországi kommünnek a szerveződő ellenforradalom általi megdöntésére a berlini külügy és budapesti képvisellete már előre számított. A megnyugvás, a bizalom és az összehangolt partnerség kedvező légköre azonban mégsem köszöntött be. Ennek egyik alapvető okaként a vesztes háborút követően mindkét országban lezajlott forradalmi eseményekből való kibontakozás eltérő útját és irányát jelölhetjük meg. Németországban 1918 novembere után a politikai paletta mérsékelt baloldalának aktív közreműködése mellett polgári demokratikus államrend született, s e demokrácia (minden belső instabilitása ellenére) vitathatatlanul szalonképes államalakulatként igényelt és nyert is bebocsátást a békeszerződések révén újjáformált európai nagypolitikába. Ezzel szemben Magyarországon a régi rend polgári demokratikus irányú átalakításának kísérletét (és annak szélsőbaloldali kisiklását) radikális jobboldali visszarendeződés – nem mellesleg az egyik irányú terrort egy másik irányú terror – követte, márpedig a forradalmi események után jobbra tolódó Magyarország aligha kínálta a diplomáciai nyitás érdemi alternatíváját a maga saját hasonló eseményei után mindkét oldal szélsősége között egyensúlyozni próbáló Németország kormánya számára.

A „hatás–ellenhatás” mechanizmus alapján a belpolitikai erőterben jobbfelé elinduló Magyarország a szocdemek által dominált „weimari koalíció” szemében a kedvezőtlen irányú elmozdulás analógiájaként mutatkozott. Annál is inkább, mivel a berlini kormányzat, a Németországgal folytatott béketárgyalások következményeként, odahaza is egyre kevésbé tudta feltartóztatni – Tokody Gyula szavaival – „az egész német politikai élet fő tendenciáját, a versailles-i rendezéssel szemben fellángoló revansista nacionalizmust, és az azt képviselő politikai erők aktivizálódását.”²¹ Ennek egyértelmű tünete volt az 1920. márciusi Kapp-puccs. E sikertelen hatalomátvételi kísérlet²² megerősítette a weimari demokrácia konszolidálását irányító politikai erőket abban a meggyőződésükben, hogy pozícióikat immár nem a forradalom további balra tolódása, hanem inkább a jobboldali radikalizmus veszélyezteti. Innen szemlélve az eseményeket, különösen kényes helyzetet teremtett a német–magyar kapcsolatokban – s bizony csöppet sem a kooperáció gondolatát erősítette – az a tény, hogy a Kapp-puccs több vezetője, illetve az Erzberger-gyilkosság²³ elkövetői a konzervatív nacionalista vezetésű Magyarországra menekültek.²⁴ Berlin egyértelmű jelzésekkel válaszolt: leváltotta a Bethlen miniszterelnök iránt túlzott szimpátiát mutató Fürstenberg-Stammheim követet (aki amúgy is egyre kevésbé tudta véka alá rej-

teni, hogy még a régi, a háború előtti konzervatív gárdához tartozván nehezen azonosul a demokratikus változásokon átesett Németország kormányának elvárásaival), továbbá 1922-ben éles hangú jegyzékben tiltakozott Budapestenél.²⁵

A vesztes háború utáni konszolidáció mindkét állam esetében megoldásra váró fontos problémája – és ismét csak az egymásétól eltérő válaszadásának példája – volt az államforma kérdése. Németországban 1918 novemberében kikiáltották ugyan a köztársaságot, s a következő év februárjában maga Ebert kancellár cserélte (nagy többséggel megválasztva) pozícióját a birodalmi elnökségre, ám a vele ellenséges konzervatív-revansista erők a nyíltan monarchista Hindenburg marsall mögé sorakoztak, aki az államforma-választást amúgy is csak átmeneti megoldásnak tekintette: a lappangó konfrontációt a Kapp-puccs leverése vette csak le a napirendről. Ezzel szemben Magyarországon az inga kezdeti balra lendüléséből visszatérve maga a köztársasági államforma is diszkreditálódott, és a monarchikus forma helyreállítása következett be, ráadásul komoly nemzetközi bizonytalanságot gerjesztve az esetleges Habsburg restauráció tekintetében. Márpedig ez – a kisantant államok mellett – Berlint is aggodalommal töltötte el, mert az egykori Monarchia két tagállamának esetleges újbóli egymásra találása (horribile dictu perszonálunióra lépése a régi dinasztia alatt)²⁶ akadályt gördíthetne a hosszabb távon jó eséllyel Németország ölébe pottyanó Ausztria jövőjét illető német tervek útjába. Az Auswärtiges Amt ebből a szemszögből is feszült figyelemmel követte a magyar belpolitikai eseményeket, s noha budapesti kirendeltsége arról értesítette, hogy „a magyar nép mind belső beállítottságát, mind pedig külső magatartását tekintve barátságos a királysággal szemben”,²⁷ alighanem a köztársasági államforma nyugtatta volna meg igazán. Ám lépésekre a rendezés végeredményének ismeretében sem kényszerült, ehelyett csupán a Tanácsköztársaság iránti magatartásához hasonló passzív bizalmatlansággal szemlélte az események alakulását.

Burgenland kérdése azonban, túllépve a pusztá bizalmatlanságon, immár tényleg világos érdekelletét jelentett a két ország kapcsolatában.²⁸ A vitathatatlanul túlnyomórészt németek által lakott Nyugat-Magyarország Ausztriához kerülése Németország számára is előnyösnek tűnt. Nemcsak azért, mert az újonnan kialakuló népiségi terminológia szerint az itteni populáció – mint „határmenti németiség” (Grenzdeutschtum) – fokozottan védendőnek, konkrétan a német Volksboden részének számított, de azért is, mert az Anschluss távolabbi perspektívájában gondolkodva egy a szóban forgó területsávval is kikerekített Ausztriát vehet majd birtokába a délkeleti térségbe behatolni igyekvő Németország.²⁹ A magyar kormányoknak a vitatott terület sorsát véglegesen

rendező döntést szabotáló magatartása, túl az osztrákok területi nyereségének akadályozásán, már csak azért is szembe ment Berlin eminens külpolitikai érdekeivel, mert a további akadékoskodás és vele a nemzetközi bizonytalanság akár még odáig is vezethetett volna, hogy az antant döntéshozói felkarolják a csehszlovák–jugoszláv korridor létesítésének ötletét (így elválasztva egymástól Ausztriát és Magyarországot). E megoldás viszont az Anschluss-szal számoló Németországot is bekerítené egyúttal, és tartósan elvágna őt a hön áhított délkeleti expanzió lehetőségétől. Mindez a német diplomácia által mérlegelt lehetőségek közül a legrosszabb forgatókönyvet jelenthette volna.³⁰

Ezek voltak azok a fontosabb körülmények, melyek a békekonferenciával párhuzamosan és közvetlen az után a német–magyar revíziós együttműködésnek gátat szabtak. A következő korszakban, Stresemann idején, az ő egész külügyi vonalvezetésével, Locarno-irányvonalával és francia–német megbékélési kísérletével, valamint a német revíziós igényeknek (legalábbis Berlin fű alatti szívós megerősödéséig tartó) jelgelésével³¹ mindez aztán le is került a napirendről – egészen a 20-as évtized legvégéig...

JEGYZETEK/NOTES

1. Brüning kancellár 1930 novemberében vendégül látta Bethlen miniszterelnököt (ilyen magas szintű látogatásra, fogadókészség híján, a 20-as évtizedben esély sem volt), és a megváltozott, a nemzetközi megbékélés előmozdítása helyett újból expanzív irányt öltő német külügyi doktrína Budapest felé tett látványos gesztusaként a felek deklarálták, hogy Németország és Magyarország közös célja a kelet- és délkelet-európai francia szövetségi rendszer meggyengítése. Curtius külügyminiszter még azt a simogatóan ható kijelentést is megengedte magának, hogy „az új külpolitika célkitűzései a határrevízió és a leszerelés legfontosabb kérdéseiben párhuzamosan haladnak a magyar külpolitika céljaival.” V. ö. Seewann, Gerhard (2002): *Deutsch–ungarische Beziehungen 1918 bis 1944. Verbündete in Niederlage und Revision*. In: *Ungarn und Deutschland – eine besondere Beziehung*. Silberburg. Tübingen. 135–150., 143. old. – A miniszterelnök útját a magyar szakirodalom is „kifejezetten eredményes látogatás” gyanánt értékeli, mely alapján okkal volt remélhető, hogy Németországban „új külpolitika kezd formálódni, a területi revízió [...] kérdésében a németek mintha a magyarokkal párhuzamosan haladtak volna.” V. ö. Pritz Pál (2001): *A magyar–német viszony 1918–1945 között*. In: *Újrakezdések krónikája. Magyar–német diplomáciai kapcsolatok*. (2001) Szerk. Ujváry Gábor és Pröhle Gergely. Corvina. Budapest. 57–77., 63. old.
2. A német külügyminiszter munkásságához (magyar nyelvű monográfia hiányában) lásd Wright, Jonathan (2002): *Gustav Stresemann*. Weimar's

- Greatest Statesman. Oxford University Press. Oxford. Lásd még az egykori magyar külügyminiszter-kolléga által írott nekrológot, Gratz Gusztáv (1929): Stresemann. Magyar Szemle 7. köt. 1929/9–12. szám. 209–215. old.
3. Stresemann, híven másutt is alkalmazott irányvonalához, Magyarországgal és a térség egészével kapcsolatban is a kivárás és csöndes építkezés politikáját alkalmazta a hangskodás helyett. A láncok lerázásában hasonlóképp érdekelt Budapest részéről ezért voltaképp nem is csodálható a mutatott érdeklődés mértékét övező értetlenség és a fokozott aktivitást sürgető türelmetlenség. A magyar kormányzat ugyanakkor nem számolt Berlin mozgásszabadságának korlátozottságával, sem pedig a német külügy – kényszerű – új prioritásaival: a megbékélés Franciaországgal és a szuverenitás (a jóvátételi kérdéssel összekötött) visszaszerzése a revízió megvalósításához szükséges erőgyűjtés időszakában jó okkal élvezett elsőbbséget a térségben újjáélesztendő német expanzióhoz képest. Aligha véletlenül érzi úgy Romsics Ignác, hogy Stresemann-nak a nemzetközi terminológiában használatos *Erfüllungspolitik*-jét „némileg félrevezetően [tartják] ’teljesítési’, illetve ’megbékélési’ politikának”, így ehelyett ő inkább a „felkészítési politika” kifejezést alkalmazza. V. ö. Romsics Ignác (2005): Magyarország helye a német Délkelet-Európa-politikában. In. Uő.: Helyünk és sorsunk a Dunamedencében. Osiris. Budapest. 187 és 182. old. A kérdéskörrel lásd még Gulyás László (2013): A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. című könyvének „Magyar–német viszony a Stresemann-korszakban 1923–1929” című alfejezetét, 73–76. old.
  4. „Nein, lieber Fürst, nach Außen hätte ein Zusammengehen wenig Sinn, denn ein Blinder und ein Lahmer erreichen nicht viel, wenn sie sich verbinden!” V. ö. Windisch-Graetz, Ludwig (1967): Helden und Halunken. Selbsterlebte Weltgeschichte 1899–1964. Wilhelm Frick. Wien. 143. old. – Magyar nyelven egyelőre még csak a herceg világháborús és az 1918/19-es forradalmak alatti tevékenységéről írott naplójegyzetei olvashatók – Gali Máté jegyzeteivel és utószavával. Lásd Windisch-Graetz Lajos herceg (2018): Küzdelmeim. Szépmíves. Budapest.
  5. A két országnak ez idáig nem voltak közvetlen diplomáciai kapcsolatai. Nem is lehettek, hisz 1918-ig önálló magyar állam, ily módon önálló magyar külügyi apparátus nem létezett. A hivatalos érintkezések, nagykövetségi szinten, az Osztrák–Magyar Monarchia és a Német Birodalom között folytak, amit mindkét államban konzuli hivatalok segítettek. A Bécsben működő német nagykövetségnek a magyar birodalom-fél fővárosába kihelyezett kirendeltségét Berlin 1872-ben emelte főkonzulátusi rangra. A magyar külügy intézményi megszervezéséhez Pritz Pál (vál., szerk., jegyz.) (1994): Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918–1945. Akadémiai. Budapest; valamint Pritz Pál (1995): A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története 1930-ig. In. Uő.: Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. Magyar Történelmi Társulat. Budapest. 37–56. old.

6. A budapesti német főkonzulátust irányító – gondosan válogatott, tehetséges és előkelő – diplomaták közül kiemelést érdemel a tisztességét 1909–12 között ellátó Ulrich Graf von Brockdorff-Rantzau, aki később a weimari köztársaság első külügyminisztere lesz, a német béke delegációval Versailles-ba utazik (ám az aláírást megtagadja), majd 1922-től az oroszbarát orientáció híveként moszkvai nagykövetségként szolgál. Az I. világháborút megelőző korszak feszültségektől mentes, kiegyensúlyozott időszakot jelentett a német–magyar kapcsolatokban, maga a német diplomácia is úgy ítélte meg, hogy Berlin stabil szövetségesre lelt Magyarországon, mely külső és belső kockázati faktorai semlegesítésében egyaránt Németország támogatására van utalva. V. ö. Sutter, Berthold: *Die innere Lage Ungarns vor dem ersten Weltkrieg in der Beurteilung deutscher Diplomaten. Südostdeutsches Archiv XIII* (1970). 119–194. old. és *XIV* (1971). 188–224. old.
7. Egon Graf von Fürstenberg-Stammheim (1869–1925) 1912 és 1922 között állt a német képviselő élén, 1921 októberéig (elődeihez hasonlóan) főkonzulként, majd ezt követően (elsőként ilyen rangban) követként.
8. A weimari korszak budapesti német követeiről lásd Höpfner, Hans-Paul (1983): *Lang. Frankfurt*. 106–108. old.
9. Bertényi Iván, ifj. (2001): *Szövetség életre-halálra vagy érdelemmentes érdek-közösség? A magyarok Németország-képe 1848-tól az első világháborúig*. In: *Újrakezdések krónikája. Magyar–német diplomáciai kapcsolatok*. (2001) Szerk. Ujváry Gábor és Pröhle Gergely. Corvina. Budapest. 31–56. old.
10. V. ö. Tokody Gyula (1959): *Az Össznémet Szövetség (Alldeutscher Verband) és közép-európai tervei (1890–1918)*. Akadémiai. Budapest. – Fischer, Fritz (1961): *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/1918*. Droste. Düsseldorf.
11. Berlin a térségre tekintve Magyarországot egy olyan államnak látta, „amelyet szomszédaival leginkább a kibékíthetetlennek tűnő érdekellentétek, az örökös civakodás köt egybe.” V. ö. Pritz (2001), 58. old.
12. Az új külügyminisztériumi hierarchia magalkotásakor (1922) a császári külügy tematikus (politikai, gazdasági, jogi stb.) reszortjait regionális tagolódás váltotta fel. Magyarország Súdosteuropa térségéhez került, amelyen belül mindvégig önálló referatúrát képezett, a térség többi államát ezzel szemben időről időre új – nem mindig konzekvensnek tűnő – országcsoportokba sorolták be. V. ö. Höpfner (1983). 94–95. old.
13. A budapesti német főkonzulátus jelenti... Az 1918–1919-es forradalmak és az ellenforradalom német diplomáciai iratok tükrében. (1989) Szerk. Tokody Gyula. Kossuth. Budapest.
14. Eiler Ferenc (2002): *Németország Duna-völgyi politikája 1920–1938*. In: *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest. 37–63. old. – Németh István (2013): *Német Közép- és Délkelet-Európa-tervek a weimari köztársaság éveiben (1919–1933)*. Grotius. Közlemények. 1–9. old.
15. A Mackensen-ügy kapcsán lásd Ormos Mária (1984): *Padovától Trianonig*. Kossuth. Budapest. 93–103. old.

16. A budapesti német főkonzulátus jelenti. 52. old.
17. V. ö. Orosz László (2016): A hazai svábok és a magyar integritás viszonyának kérdéséhez. Bleyer Jakab megnyilatkozásai a Neue Post című napilapban az I. világháború idején. In. VERITAS Évkönyv 2015. Szerk. Ujváry Gábor. VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló. Budapest. 123–145. old.
18. Az idézetek helye: A budapesti német főkonzulátus jelenti. 89, 93, 93–94. old.
19. Tokody Gyula (1980): Németország 1918–1919. Akadémiai. Budapest.
20. A budapesti német főkonzulátus jelenti. 96–102. old.
21. A budapesti német főkonzulátus jelenti. 143. old.
22. Wolfgang Kapp és Walther von Lüttwitz tábornokok puccskísérlete kapcsán lásd Kerekes Lajos (1985): A weimari köztársaság. Kossuth. Budapest. 74–81. old.
23. 1918. november 11-én a compiegne-i erdőben, Foch marsall vasúti szalonkocsijában aláírásra került a német fegyverszüneti egyezmény. Az egyezményt aláíró delegáció vezetője, a centrupárti Matthias Erzberger államtitkár nem sokkal e dicstelen aktust követően szélsőjobboldali merénylők áldozata lett. V. ö. Ormos Mária (2008): Németország története a 20. században. Rubicon. Budapest. 96–98. és 111. old.
24. A magyar kormányzat és a német szélsőjobb kapcsolatához lásd Höpfner (1983). 218–223. old., illetve Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919–1924. Attraktor. Máriabesnyő. 41–46. old.
25. Romsics (2005). 189. old.
26. Kerekes Lajos (1976): A Habsburg-restaurációs kísérletek és az osztrák–magyar viszony 1921-ben. Századok. 1976/1. szám. 3–50. old.
27. Fürstenberg-Stammheim jelentése. Budapest, 1919. augusztus 19. A budapesti német főkonzulátus. 162. old.
28. A kérdéskörrel bővebben lásd Gulyás László (2015): A magyar revízió és Burgenland kérdése. Közép-Európai Közlemények 2015/4. szám (No. 31.) 96–106. old.
29. Nem véletlen, hogy még a nagy-magyarországi németiség felaprózódásától s ezáltal felgyorsuló asszimilációjától féltő – német részről amúgy nagyra tartott – Bleyer Jakab is (aki négy egymást követő magyar kormánynak volt a kisebbségügyi minisztere) hasztalan kilincselte Berlinben, bizonygatni akarván, hogy német szemszögből is micsoda fontossággal bírna az intakt és erős öntudatú nyugat-magyarországi német tömb meghagyása Magyarországnál az amúgy is megcsappant és fejletlen népi öntudatú csonkaországi sváb közösség megmentése érdekében. V. ö. Tilkovszky Loránt (1998): Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században. Csokonai. Debrecen. 41–42. old.
30. A Burgenland-kérdéshez lásd Soós Katalin (1971): Burgenland az európai politikában 1918–1921. Akadémiai. Budapest. – Tóth Imre (2004): Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában (1922–1939). Századok. 2004/6. szám. 1327–1360. old. – Gulyás (2012): 107–119. old. – Romsics Ignác (2001): A trianoni békeszerződés. Osiris. Budapest. 222–226. old.

31. A kor német és nemzetközi diplomáciájának alapos áttekintését lásd Diószegi István (1997): *A hatalmi politika másfél évszázada*. História–MTA TTI. Budapest.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- A budapesti német főkonzulátus jelenti... Az 1918–1919-es forradalmak és az ellenforradalom német diplomáciai iratok tükrében. (1989) Szerk. Tokody Gyula. Kossuth. Budapest.
- Bertényi Iván, ifj. (2001): Szövetség életre-halálra vagy érdelemmentes érdek-közösség? A magyarok Németország-képe 1848-tól az első világháborúig. In. Újrakezdések krónikája. Magyar–német diplomáciai kapcsolatok. (2001) Szerk. Ujváry Gábor és Pröhle Gergely. Corvina. Budapest. 31–56. old.
- Diószegi István (1997): *A hatalmi politika másfél évszázada*. História–MTA TTI. Budapest.
- Eiler Ferenc (2002): Németország Duna-völgyi politikája 1920–1938. In. Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában. Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány. Budapest. 37–63. old.
- Fischer, Fritz (1961): *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/1918*. Droste. Düsseldorf.
- Gratz Gusztáv (1929): Stresemann. Magyar Szemle 7. köt. 1929/9–12. szám. 209–215. old.
- Gulyás László (2012): *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924*. Attraktor. Máriabesnyő.
- Gulyás László (2013): *A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931*. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Gulyás László (2015): *A magyar revízió és Burgenland kérdése. Közép-Európai Közlemények 2015/4. szám (No. 31.) 96–106. old.*
- Höpfner, Hans-Paul (1983): *Deutsche Südosteuropapolitik in der Weimarer Republik*. Lang Frankfurt.
- Kerekes Lajos (1976): *A Habsburg-restaurációs kísérletek és az osztrák–magyar viszony 1921-ben*. Századok. 1976/1. szám. 3–50. old.
- Kerekes Lajos (1985): *A weimari köztársaság*. Kossuth. Budapest.
- Németh István (2013): *Német Közép- és Délkelet-Európa-tervek a weimari köztársaság éveiben (1919–1933)*. Grotius. Közlemények. 1–9. old.
- Ormos Mária (1984): *Padovától Trianonig*. Kossuth. Budapest.
- Ormos Mária (2008): *Németország története a 20. században*. Rubicon. Budapest.
- Orosz László (2016): *A hazai svábok és a magyar integritás viszonyának kérdéséhez*. Bleyer Jakab megnyilatkozásai a Neue Post című napilapban az I. világháború idején. In. VERITAS Évkönyv 2015. Szerk. Ujváry Gábor. VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló. Budapest. 123–145. old.
- Pritz Pál (vál., szerk., jegyz.) (1994): *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918–1945*. Akadémiai. Budapest.

- Pritz Pál (1995): A magyar külügyi szolgálat keletkezése és története 1930-ig. In: *Uó: Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok.* Magyar Történelmi Társulat. Budapest. 37–56. old.
- Pritz Pál (2001): A magyar–német viszony 1918–1945 között. In: *Újrakezdések krónikája. Magyar–német diplomáciai kapcsolatok.* (2001) Szerk. Ujváry Gábor és Pröhle Gergely. Corvina. Budapest. 57–77. old.
- Romsics Ignác (2001): *A trianoni békeszerződés.* Osiris Budapest.
- Romsics Ignác (2005): Magyarország helye a német Délkelet-Európa-politikában. In: *Uó: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében.* Osiris. Budapest.
- Seewann, Gerhard (2002): *Deutsch–ungarische Beziehungen 1918 bis 1944. Verbündete in Niederlage und Revision.* In: *Ungarn und Deutschland – eine besondere Beziehung.* Silberburg. Tübingen. 135–150. old.
- Soós Katalin (1971): *Burgenland az európai politikában 1918–1921.* Akadémiai. Budapest.
- Sutter, Berthold (1970) és (1971): *Die innere Lage Ungarns vor dem ersten Weltkrieg in der Beurteilung deutscher Diplomaten.* Südostdeutsches Archiv XIII. évf. 119–194. old. és XIV. évf. 188–224. old.
- Tilkovszky Loránt (1998): *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században.* Csokonai. Debrecen.
- Tokody Gyula (1959): *Az Össznémet Szövetség (Alldeutscher Verband) és közép-európai tervei (1890–1918).* Akadémiai. Budapest.
- Tokody Gyula (1980): *Németország 1918–1919.* Akadémiai. Budapest.
- Tóth Imre (2004): *Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában (1922–1939).* Századok. 2004/6. szám. 1327–1360. old.
- Újrakezdések krónikája. Magyar–német diplomáciai kapcsolatok.* (2001) Szerk. Ujváry Gábor és Pröhle Gergely. Corvina. Budapest.
- Windisch-Graetz, Ludwig (1967): *Helden und Halunken. Selbsterlebte Weltgeschichte 1899–1964.* Wilhelm Frick. Wien.
- Windisch-Graetz Lajos herceg (2018): *Küzdelmeim.* (Gali Máté jegyzeteivel és utószavával.) Szépmíves. Budapest.
- Wright, Jonathan (2002): *Gustav Stresemann. Weimar’s Greatest Statesman.* Oxford University Press. Oxford.